

דברי נשיא גרמניה יואכים גאוק

לרגל הענקת

תואר דוקטור לשם כבוד מהאוניברסיטה העברית

ב-6 בדצמבר 2015 בירושלים – ישראל

העובדה שהאוניברסיטה העברית מעניקה לי היום תואר דוקטור לשם כבוד, איננה רק עניין פרטי המתקיים בין אוניברסיטה לאזרח גרמני מסוים. כאשר האוניברסיטה החשובה ביותר בישראל חולקת כבוד זה לנשיא גרמני, מסמל הדבר בו בזמן את עומקם של היחסים בין מדינותינו.

במובן זה, תודתי עבור כבוד זה שנפל בחלקי היום, כמובן, הינה כפולה ומכופלת: אני מביע את תודתי באופן אישי על כך שמהיום הנני נחשב כאזרח אקדמי של כבוד באוניברסיטה יוקרתית זו, ובתור נשיא הרפובליקה הפדרלית של גרמניה נתונה תודתי עבור אות הוקרה זה המכבד גם את המדינה, אשר בתור נציגה הנני ניצב כאן בפניכם.

מרגש אותי עד מאוד להיות עמכם כאן היום על הר הצופים. מתחם האוניברסיטה הינו מקום יוצא דופן, ובמיוחד על רקע היחסים בין גרמניה לישראל. הממצאים המדעיים שהתקבלו במקום זה ונלמדו בו – ואשר מהווים את התשתית לחיים אקדמיים, אשר זיכו את האוניברסיטה העברית להכרה בעולם כולו – נשענים על יסודות שיהודים הביאו עימם מאירופה לארץ ישראל.

אני מודה ומתוודה שרק במהלך ההכנות ליום זה התוודעתי באופן ממשי לכך שהקמתה של האוניברסיטה העברית הושפעה באופן ניכר גם מאינטלקטואלים, אשר רכשו את השכלתם האקדמית בגרמניה או במדינות אחרות דוברות גרמנית.

הרשו לי להזכיר למשל את מרטין בובר הדגול, אשר בתחילת המאה ה-20 חתם על הקריאה לייסוד בית ספר יהודי גבוה, ולאחר שברח מגרמניה בשנת 1938 החל לשמש מרצה באוניברסיטה העברית שהוקמה בינתיים. את שמו של מרטין בובר אני מכיר מאז לימוד התיאולוגיה שלי. בשלב מוקדם של לימודי נתקלתי בתרגום לתנ"ך העברי אותו חיבר יחד עם פרנץ רוזנצווייג, ובו עשה שימוש בגרמנית אחרת – שהיתה גרמנית פואטית. המסר של אותם טקסטים תנכיים, שאת כולם הלוא הכרתי בעבר, קיבל עבורי משמעות חדשה.

אולם, ברצוני להזכיר שם נוסף: זלמן שוקן, בעליו המצליח של בתי כלבו גדולים ופטרונה של הספרות והתרבות היהודית, אשר לאחר בריחתו מגרמניה הנאצית שימש חבר במועצת המנהלים של האוניברסיטה העברית. שוקן קיבץ סביבו חוג מהגרים יהודיים בעלי שיעור קומה, אשר אף הם הטביעו את חותמם בארץ ישראל, ביניהם הפילוסוף האנס יונס, הסופרת אלזה לסקר-שילר, וכן

האדריכל אריך מנדלסון. היה זה אותו מנדלסון, אשר תכנן כבר בזמנו את בתי הכלבו של שוקן בנירנברג, שטוטגרט וקמניץ, הכין את התכנית לווילה של שוקן ולספרייתו כאן בירושלים, ותכנן לבסוף את האוניברסיטה העברית ובית החולים האוניברסיטאי הדסה.

ועתה אזכיר גם שם נוסף: ריכרד קבנר, היסטוריון שכמעט ואינו מוכר בגרמניה. קבנר, יהודי מברסלאו, הניח באוניברסיטה העברית את היסודות למדעי ההיסטוריה בישראל. המכון, אשר נושא כיום את שמו, עוסק בהיסטוריה גרמנית והיסטוריה גרמנית-יהודית, ומשמש דוגמא לשיתוף פעולה פורה בין אנשי אקדמיה ישראלים וגרמניים.

עבורי, קווי המסורת הגרמניים-יהודיים-ישראלים טומנים בחובם בשורה מעודדת: מאחורי אותה גרמניה אכזרית וארורה, אשר בנו של זלמן שוקן, גרשום, רצה להטיל עליה חרם שנים לאחר מכן, מתגלה גם גרמניה אחרת: גרמניה של הומניות, של חיוניות אינטלקטואלית ושל קדמת הציוויליזציה. גרמניה – הקיימת לצד חורבן המלחמה וההשמדה ואשר השפיעה גם היא על אופייה הרוחני של מדינת ישראל – גרמניה, שעדיין או שוב זוכה להערכה.

גרמני בן גילי יכול לקבל תואר דוקטור לשם כבוד של האוניברסיטה העברית אך ורק מתוך רגשי תודה עמוקים, בענווה ובשמחה גדולה.

סטודנטים וסטודנטיות יקרים, המשתתפים בטקס אקדמי זה,

במשך תקופת חייכם קיימת מדינה גרמנית דמוקרטית אחת בלבד, ורק החל מאותה תקופה זכיתי אני להכיר את ישראל באופן אישי. ככלל, על אזרחיה של גרמניה המזרחית נאסרה הנסיעה למדינות שאינן סוציאליסטיות, ביניהן ישראל. בנוסף, התעמולה הרשמית של גרמניה המזרחית ראתה בישראל את חוד החנית של האינטרסים האימפריאליסטיים במזרח התיכון ובתור תוקפן שמטרתו השמדתם של הפלסטינים. הממשל במזרח ברלין כרת ברית עם מדינות ערב נגד ישראל, והשווה אותה לעיתים קרובות, לא פחות ולא יותר, לגרמניה הנאצית, תוך עיוות שפל של ההיסטוריה. גרמניה המזרחית אפשרה לארגוני השחרור הפלסטיניים, ולא לישראל, לפתוח בתחומה נציגות רשמית. היא סיפקה להם נשק והכשירה את לוחמיהם.

אמנם, גרמניה המזרחית בהחלט כינתה עצמה אנטי-פשיסטית, אך היא סירבה להביע כמעט כל סולידריות עם ניצולי שואה. הנהגתה סירבה בכל תוקף למתן פיצויים או שילומים כפי שהדבר היה נהוג בגרמניה המערבית. ולבסוף, כאשר מסיבות טקטיות גרמניה המזרחית חיפשה דרכים להתקרב לישראל ולקונגרס היהודי העולמי, היה זה מאוחר מדי – במהפכה השקטה של סתיו 1989 שלל העם את כוחן של המפלגה והממשלה.

רק בידיהם של חברי פרלמנט-הפולקסקאמר הראשון והיחיד בגרמניה המזרחית שנבחר בבחירות חופשיות, אליו השתייכתי בעצמי, עלה להחליט פה אחד ימים בודדים לאחר הישיבה המכוננת על

הצהרה בנוגע לישראל בזו הלשון: "אנו מבקשים מהעם בישראל מחילה עבור הצביעות והעוינות שאפיינו את מדיניותה הרשמית של גרמניה המזרחית כלפי מדינת ישראל, ועבור רדיפתם ושליטת כבודם של אזרחים יהודיים במדינתנו גם אחרי שנת 1945".

בגרמניה המזרחית חיו יהודים מעטים בלבד. רק במהלך הביקורים שערכתי בישראל לאחר נפילת חומת ברלין ואיחוד גרמניה היה באפשרותי לתפוס לעומק במסגרת מפגשים ושיחות עם ניצולי שואה באיזה אופן הרדיפה, ההשמדה ורצח העם ערערו את נפשותיהם של הניצולים ואף של צאצאיהם. האמת המרה בדבר ההתרחשויות הרצחניות הייתה בהחלט ידועה לי מתוך ביוגרפיות, עבודות אקדמיות ודיווחים בתקשורת. אך האופן בו נחרתו בפניהם ובנפשותיהם של אותם אנשים הצללים האפלים והטראומה שנחווה או עמה הזדהו – לחוות דבר זה בקרב היושבים מולך הביא ליצירת מפגשים בעלי עוצמה מיוחדת במינה, אותם לא ניתן לשכוח.

היו אלה מפגשים של גישוש על פני קרח דק. מפגשים בהם הרגשתי שגם חמישים שנה לאחר תום המלחמה לא בני שיחי הישראליים ולא אני השתחררנו מהעבר – אשר ממנו גם לא היינו יכולים להשתחרר. שכן אף כיום, לאחר עשרות שנים בהן גרמניה הינה מדינת חוק דמוקרטית, לא קיימת זהות גרמנית ללא אושוויץ, ואפילו כיום, בתקופה בה ישראל ניצבת בפני איומים מסוג שונה לגמרי, לא קיימת זהות ישראלית ללא השואה. עם זאת, מפגשים אלה שכנעו אותי באופן אישי כי בשני הצדדים קיים רצון אמיץ להתמודד עם עבר זה באופן בו יתאפשר הווה משותף, אך יותר מכל גם עתיד משותף.

כדי להעמיק את מה שנאמר קודם לכן, אני מעוניין ממקום זה להציג בפניכם בפשטות כיצד חשתי כאשר אמש – מעט לפני קונצרט מקהלת הנערים ההיסטורית תומאס ותזמורת הגוונדהאוס של לייפציג – עמדתי בתל אביב מול גבר בגיל מתקדם המשמש כנשיא מדינת ישראל, והמכנה את היחסים בין גרמנים לישראלים במילה הפשוטה "ידידות". אני עצמי נולדתי במלחמה ואני היום מביט על איש זה, נשיא מדינת ישראל, ושואל עצמי: מה גרם לכך שאנו יכולים לקרוא ליחסים אלה יחסי ידידות. האם זהו נס? כן, אולי גם נס; אנשים רבים עמלו על נס זה. כאשר קיימת התחושה כי משהו טוב יוכל לצמוח אפילו לאחר שהגיהנום פער את מלתעותיו, וכאשר תחושה זו הופכת למציאות שמקשרת בין אנשים – אזי המדובר במשהו יפה במיוחד. משהו שאינו רק טוב מבחינה פוליטית, אלא משהו שהנו יפה באופן אנושי. ואם לאחר מכן, כפי שהתרחש אמש, פוסעת לקראתי הגברת בטי באוש – ניצולת שואה המבקרת תדירות בגרמניה – מניפה את ידיה ומנשקת אותי, מה אמור כל זה להביע?

אכן, חמישים שנה חלפו מאז כינון היחסים הדיפלומטיים בין הרפובליקה הפדרלית של גרמניה לבין מדינת ישראל. לכינון יחסים דיפלומטיים אלה קדמו גשרים רבים אותם בנו אנשים ומוסדות אחד לקראת השני – מוסדות מדעיים, דתיים, אנשים בודדים; ואז הפכו יחסים אלה למציאות דיפלומטית.

אנו הזכרנו זאת רבות בשנה החולפת, ויש להניח כי כל הנואמים היו תמימי דעים: הדרך להתקרבות בין המדינות הייתה מייגעת. אנו חבים חובה גדולה לחלוצים בעלי התעוזה, אשר פעלו בשני הצדדים למען הבנה הדדית. תערוכה העוסקת בחמישים השנים הראשונות של יחסים אלה ומוצגת בימים אלה בשתי מדינותינו, מוקירה בין היתר גם את אותם חלוצים שבישרו על זמנים חדשים וטובים יותר.

לא, לא היה קל לפתוח בהתחלה חדשה בין המדינות. בתחילה אסרו השלטונות בישראל אף על ביקור אזרחיה בגרמניה. בדרכונים מתחילת שנות ה-50 – והמבוגרים בינכם בוודאי זוכרים זאת – אשר זיכו את בעליהם ביציאה לכל המדינות, הוטבעה באופן מפורש החותמת: "פרט לגרמניה". אבי פרימור, לשעבר שגריר ישראל בגרמניה, עשה אף שימוש במילה "עיונות", אשר הוא ורבים מבני דורו רחשו שנים רבות לגרמנים. מפגינים זועמים יידו אבנים לעבר רכבו של רולף פאולס, שגריר גרמניה הראשון בישראל, בעת שעשה את דרכו לטקס השבעתו בשנת 1965.

נראה כי טרם קיימת "נורמליזציה פסיכולוגית" ביחסים עם ישראל, הסביר קונרד אדנאואר לאחר ביקור פרטי בישראל בשנת 1966. הוא הצר על כך שעמים אינם יכולים סתם כך לשכוח. עם זאת, הנני סבור שקונרד אדנאואר, אשר יחד עם דוד בן גוריון עשה רבות כל כך למען ההתקרבות בין שני העמים ואף נאלץ לשם כך להתגבר על התנגדות עזה בגרמניה, ציפה מוקדם מדי ליותר מדי. כיום ידוע לנו יותר על ההשלכות הפסיכולוגיות של מצבים מסכני חיים. הפוליטיקה אינה יכולה לצוות על קרבה או אף על "נורמליזציה", ועל אחת כמה וכמה אינה יכולה לכפות. אַבְּל וכאב זקוקים לזמן משל עצמם. הישראלים נהגו להימנע מקשרים עם גרמנים. בגרמניה של אותה תקופה שררה במידה רבה אדישות; היתה זו אומה שבתקופה לאחר המלחמה ראתה עצמה בעיקר כקורבן, ולא הייתה מסוגלת לגלות עניין רב מדי בקורבנות פשעיה ולהביע כלפיהם אמפתיה כלשהי.

עם זאת, דוגמא טובה מאין כמוה לחוזקם של הקשרים הרגשיים לתרבות הגרמנית בישראל למרות הכול היתה הופעתה של מרלן דיטריך בירושלים בשנת 1960. לגרמניה המתנגדת למשטר, שלעיתים תכופות כונתה בארצה שלה "בוגדת", הותר מה שנשלל מגרמנים אחרים: בהסכמת הקהל, עמו נמנו לא מעט ניצולי שואה, היא שרה מספר שירים בגרמנית, בשפה שהפכה באותה עת מושא לאיסור ולבוז בישראל. הקהל הנלהב בכה, הריע לאמנית והביע את תודתו כלפיה במחאות כפיים סוערות שנמשכו כחצי שעה.

הקהל נתקל בבן-אנוש, באישה, אשר גדלה בגרמניה וחונכה בשפה הגרמנית, אך נבדלה בגישתה באופן מהותי מאותם גרמנים שהיו אחראים לשואה. היא לא רצתה לחיות בגרמניה של הנאצים. סולידריות אנושית הייתה חשובה עבורה מאשר נאמנות ללא תנאי לאומה כלשהי או צייתנות עיוורת לאידיאולוגיה מסוימת. הודות לאנשים כמוה הונחו בדרך זו אבני היסוד להתקרבות בין שני עמינו, בדיוק באותן שנים בהן הגרמנים החלו לשנות את גישתם; בתקופה בה בעיקר אנשים אשר נמנו עם חוגים כנסייתיים ואוניברסיטאיים שונים חדלו מלהדחיק את עברם וחקרו את מצפונם; בתקופה בה ביקשו לדעת על הפשעים שגרמנים היו מסוגלים לבצע ונחרדו מהם; ובתקופה בה רובם הגדול של

הגרמנים החל סוף סוף להיפתח רגשית לסבלם של הקורבנות, כפי שחשו מיליוני גרמנים בסוף שנות ה-70 בעקבות סדרת הטלוויזיה "שואה".

וכמה דברים רבים התרחשו מאז: חילופי תלמידים וסטודנטים, עבודתו של ארגון את הכפרה והשלום, ערים תאומות, חילופים בתחומי התרבות, שיתוף פעולה בתחומי המדע והכלכלה, ידידויות וקשרים בין בני זוג.

מחד, העבר אמנם לא יחלוף. הוא ממשיך להתקיים ביחסים בינינו, פחות ופחות בתור גורם מפריד, אך כחלק בלתי נפרד מאותה רשת עבותה של יחסים בינינו. זהו דבר שלא נמחק לגמרי, וככל הנראה לא יוכל להימחק לגמרי לעולם. מאידך, העבר אינו יכול להכתיב באופן בלעדי את ההווה והעתיד. הוא אינו יכול לערער את האמון שנבנה; הוא אינו יכול למנוע את הדיאלוג שעם הזמן הפך ליציב ועמיד בפני מחלוקות. אלפי צעירים מישראל אינם צריכים להצטדק כיום על כך שהם רואים בברלין עיר אטרקטיבית בה ניתן לחיות, לעבוד וללמוד. גם השותפות בין אוניברסיטה זו שלכם, האוניברסיטה העברית, לאוניברסיטה החופשית של ברלין, מהווה דוגמא אחת מני רבות לשיתוף הפעולה ההדוק המתקיים בפני עצמו.

המפגשים בינינו השתנו גם במובן נוסף; בעוד שבעבר רובם התאפיינו בחיכוכים בלבד, אנו כיום לומדים לעיתים קרובות זה מזה מרצוננו החופשי ומתוך מטרה ליצור מרחבי פעולה חדשים, גם בלית ברירה, כאשר אנו חייבים להתמודד עם סכנות חדשות. אני חש בכך בעצמי: עתה, בתקופה בה הטרור מתקרב למערב אירופה, מובן לי בצורה אינטנסיבית יותר האיום בו שרויים תושבי ישראל מזה עשרות בשנים.

בהדרגה מבינים גם אזרחי אירופה, כתב בזמנו דוד גרוסמן לאחר הפיגועים במגזין הסאטירה הצרפתי שרלי הבדו, מה יביא עליהם הטרור האיסלמיסטי: "אני מדבר מתוך ניסיון", כתב גרוסמן, "שהחיים תחת איום הטרור מזיקים לאדם הבודד ובכך גם לחברה כולה. [...] אני מדבר על הידיעה שהאדם לא יכול להגן על היקרים לו בפני השרירותיות העיוורת של הטרור [...]"

עצוב ומדכא לראות כיצד דבריו אלה של דוד גרוסמן קיבלו משמעות אקטואלית חדשה לא רק עבור צרפת, אשר לאחרונה הותקפה בברוטליות מחדש, אלא גם עבור ישראל. כיצד אלימות וטרור שוב זורעים פחד וחשדנות גם בארצכם. אני מייחל לכך שיהודים ופולסטינים יוכלו לשבור מעגל אלימות בלתי פוסק זה ולזכות בחיים משותפים בשלום ומתוך קיום בעל הגדרה עצמית. אני מייחל לכך שדווקא לכם, היושבים כאן באולם – אתם אשר תשפיעו בעתיד על גורלה של ארצכם – לא יאבדו התקווה והכוח, כדי שגם בארצכם הדבר לו מייחלים בני אדם בעולם כולו יוכל להפוך למציאות: חיים בכבוד, צדק, חופש וביטחון – ובמידה שווה עבור כולם.

אתם בוודאי חשים בכך, שיום זה הנו יום מרגש עבורי. אם נכון הדבר אותו אמרתי בפתח דבריי, לפיו האוניברסיטה העברית הושפעה במידה רבה על-ידי התרבות האירופאית והגרמנית, הרי שזוהי גם

דרך מיוחדת במינה עבורי להגיע גם לכאן: קיימת מולדת אינטלקטואלית, רוחנית ותרבותית הקושרת בין ישראל לגרמניה. יום זה משמש לי אות לכך כי קיים בנו הרצון לחפש תמידיית את המשותף בינינו, לגלותו ולפתחו הלאה.

תודה רבה.